

Känsö karantänanstalt

Kort historik

Sveriges på 1700-talet allt mer utvidgade handel med främmande länder medförde att fartygen och dess besättningar kom i kontakt med åtskilliga av de smittosamma sjukdomar, som härjade särskilt i trakter med varmt klimat. Den sjukdom, som man på den tiden fruktade mest av allt var gula febern. Sjömännens beskrivningar över sjukdomens fasor fick till resultat att myndigheterna vidtog stora försiktighetsåtgärder, ty man ville inte riskera att den infördes till vårt land.. Under intryck av åtskilliga länder i Europa, som anlade karantänanstalter, beslöt de svenska myndigheterna att följa exemplet.

År 1770 togs det första steget. Då utkom dels en bestämmelse om anläggandet av karantänanstalter och dels ett detaljerat karantänsreglemente. Man beslöt att fem karantänsanstalter skulle uppföras på lämpliga platser i landet. En av dessa platser var Känsö (Wargö håla), en uthamn i Göteborgs skärgård. I början tycks verksamheten här ha varit av liten betydelse. Visserligen uppfördes en karantänsbyggnad, men den övergick snart i privat ägo. Känsö ägdes av Brönnö öbor, men hela ön med undantag av de brännorvmossar som fanns, arrenderades 1794 ut på 50 år till en handlande Gawin, som hade sitt sillsalteri här.

Kring sekelskiftet härjade gula febern hårt i Spanien. Särskilt åren 1803 och 1804 var ödesdigra. Nästan allt vårt saltförråd hämtade vi från Spanien och på hösten 1804 väntades åtskilliga fartyg från detta land. Myndigheterna blev oroliga och redan år 1803 avslöts ett kontrakt mellan Kronan och *Gewin*, enligt vilket Kronan skulle få arrendera ön på 40 år. För Gawin blev det en mycket lämplig affär. Sillfisket hade under några år varit på tillbakagång, men trots detta fick Kronan gel med på ganska dryga villkor. De byggnader, som fanns på ön, ansågs inte lämpliga för en karantänanstalt. Man beslöt att uppföra nyp lokaler och en styrande myndighet. Quarantains Commission förordnades. Denna hade sitt säte i Göteborg och bestod av landshövdingen i Göteborg som ordförande samt Conteramiralen Georg de Frese, Commerserådet Niklas B jörnberg, majoren P J Hjerta, amiralibetsmedicus P Dubb samt köpmannen Torras. Dubb var den som fick bära arbetsbördan i de löpande ärendenas handhavande medelst vidlyftiga utredningar och tjänsteskrivelser. Arbetet drog emellertid ut på tiden och först år ' ' 1816 kommenderades en

arbetsstyrka ur Bohusläns regemente till ön. Den bestod av 120 man och de länge planerade arbetena sattes igång. Man gjorde utfyllnader i det grunda vattnet och på dessa byggdes husen. Varje hus var i sig själv en liten ö och för-bands med de övriga genom små välvda vindbryggor. Att det inte var något hastverk förstår man, då man än i dag ser byggnaderna ute i vattnet. Man hade tagit dom förebild karantänsanstalten i Marseille. Själva byggnaderna fick svensk herrgårdsstil och uppfördes ovanligt gediget och ståtligt. Redan det första året uppfördes fem nya större och mindre byggnader, bl a Käsö torn. Detta placerades på öns högsta topp och var avsett att tjänstgöra som utkiksplats. Efter ett och ett halvt års arbete hemförlovades arbetskommenderingen och myndigheterna -tycktes vara mycket nöjda. Man gav landshövdingen i Göteborg i uppgift satt inbjuda alla utländska representanter, så att de kunde bli bekanta med denna sköna och kostsamma inrättning. - Ännu var emellertid inte arbetena fullständigt färdiga. År 1818 kom en ny arbets-kommendering, denna gång bestående av 60 man från Älfsborgs regemente. De uppförde bl a ytterligare ett magasin.

Den 30 november 1813 rapporterade arbetsledaren och militärbefälhavaren på Käsö, major Jac Forsell (farfar till hovsångaren och operachefen John Forsell), att karantänsinrättningen var färdig. Under de två **såren** hade man byggt lasarettet eller pesthuset. Observationssjukhuset med det viktiga kommunikationsrummet, convalescenthuset, mönstringshuset samt dessutom boplingshus och magasinlokaler m m.

Rörande kommunikationsrummets utnyttjande anför Dubb ord för ord: "Då t ex karantänsmästaren var em ditgår för att avlämna provianten för påföljande dag, öppnar han fönstret för att utvädra vad av syrångor ännu kan vara kvar uti rummet, sedan bära proviantpersedlarne eller andra rekvirerade varor, ingå och avlämna den. Då sådant sär verkställt inhämtar han uti en blecklåda de rapporter och rekvisitioner, som läkaren där civ-lämnat, väl genomblötte med vinättika, upphängda över snören till avdrying samt avlämnar efter sig de brev eller förhållningsorder, som äro ämnade pesthusläkaren eller andra personer uti lasarettet. Därefter in-nen han utgår och väl låser dörren framsätter han de rökverksmaterialer, vilka pesthusläkaren skall blanda tillsamman, när denna är sinnad att gå därifrån.

Sedan karantänsmästaren detta verkställt, låter han nedsläppa vindbryggan mellan lasarettet och observationssjukhuset samt med klockringning giver dem uti pesthuset tecken att avhämta varorna uti kommunikationsrummet.

När pesthusläkaren låtit avhämta vad som på lasarettets behov uti detta rum var inlagt, igenstängt fönstren som karantänsmästaren öppnat för vädringen och kvarlämnat sina och ekonomens rekvisitioner och rapporter, sammanblandar han de av karantänsmästaren framställda röningsmaterialerna och tillåser dörren efter sig samt ringer för att påkalla vindbryggans upphissande och tillåsning"

Besättningen på Känsö bestod nu av en karantänsbefälhavare, en karantänsläkare, en kassör, en materialförvaltare, en sekreterare, en underofficer och befälhavare för karantänssoldaterna, en vaktmästare, 16 karantänssoldater och 4 matroser. Till karantänssoldater uttog man invalider. Karantänsläkaren hade tidigare vid behov seglat ut till Känsö från Göteborg, men nu fick även han fast bostad på ön.

Det stora antalet man, som fanns på Känsö, medförde att man fick inrätta en krog. Den förestods av en jaktlöjtnant Rydell och byggnaden, där krogen inrymdes, det Rydellska huset, finns ännu kvar.

På Känsö uppfördes ett batteri med fyra kanoner, som hade till uppgift att upprätthålla ordningen i hamnen. Detta utökades senare med 8 sexpundiga kanoner (med lavetter och laddtyg samt ammunition), som fanns kvar till mitten av århundradet, då de överfördes till Nya Varvet.

År 1805 kom det första fartyget, som ålagts karantän, till Känsö. Det var galeasen Dorothea, som kom från Malaga. Hon efterföljdes samma år av ett trettiotal fartyg. Kontrollen var redan från början mycket noggrann. Genom de utländska representanterna i vårt land höll man sig underrättad om de sjukdomar som härjade och samtidigt fick befälhavarna på båtarna order om att på olika vis meddela läget. Man var synnerligen angelägen om att inga fartyg skulle få segla förbi utan karantän och karantänen var ytterst omsorgsfull.

Frekvensen på Känsö var mycket ojämn. Under de första tre åren erhö

204 fartyg karantän. På 1820-talet uppstod en nedgång, så t ex kom 1826 endast ett fartyg till ön. Fem år senare uppstod emellertid en plötslig ökning och år 1832 ankom 442 fartyg. Vid denna tidpunkt var det inte längre gula febern man fruktade, utan desto mera koleran, som just i början av 1830-talet härjade i England. Till Sverige kom den 1833 och vid åtskilliga tillfällen vårdades kolerapatienter på Känsö, senast 1909 och 1911. Efter 1850-talet sjönk de karantän-behandlade fartygens antal och på slutet av 1800-talet passerade åtskilliga år, då inte ett enda fartyg besökte ön. Hur vården av de sjuka skulle tillgå finns bestämt i 1807 års karantänsreglemente för Känsö.

I detta stadgas bl a att om någon sjuk förflyttas från fartyget till sjukhuset "skola håren tätt vid huvudet avklippas samt huvud och ansikte tvättas i ättika eller uti havsvatten, innan han liggande i sin korg nedsläppes uti båten, som sedan lägges till uti öppningen inunder sjukhuset, varefter han med hissmaskin ur båten upphissas uti badrummet och där utan att med händerna vidröras nedsänkas med koj och kläder uti badkaret; under badningen lossas med krokare och skärande verktyg kläderna från kroppen, så att den sjuke efter tio å femton minuter kan därutur allt med den tillbörlig^o försiktighet, som föreskriven och anbefalld blivit, upptagas, torkas och gnides med ättika samt vidare förflyttas till det för honom utsedda sjukrummet, där han genast får sin säng med de nödiga inventariepersedlar, som för varje säng finnes utsatte uti Armens Flottas sjukhus Reglemente".

När de första byggnaderna började byggas var Känsö en kal klippö, men så småningom skapades den imponerande gamla vildparken. som än i dag finns kvar (grundad av Jac Forsell). Åtskilliga av de män, som tjänstgjorde på Känsö, ligger begravda i en av de vackraste dalsänkorna (Kyrkogården invigd 1840). På ett annat ställe i parken kan man finna en granitvård. ben restes tillminne av Olof Ericson, fadern till Nils Ericson (översten och skaparen av järnvägen i vårt land) och John Erikson (uppfinnaren), anställd på Känsö som postman, Viktor Rydberg var under en tid informator för karantänschefens barn på Känsö och lär under denna tid ha skrivit "Singoalla".

Anstaltens siste fast anställda läkare avgick år 1922. 1934 överfördes förvaltningen av Känsö från domänstyrelsen till försvarets förvaltning och underställdes kommandanten i Älfsborgs fästning, sedermera chefen för Göte-

borgs kustartilleriförsvar. Känsö har sedermera och främst efter krigsutbrottet 1939 utnyttjats som en av kustartilleriets ytterförläggningar i Göteborgs skärgård.

På grundval av en av professor C Skottsberg gjord utredning meddelades år 1936 förbud mot olovligt beträdande av ön bl a för att skydda dess delvis egenartade flora.